

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК: 339.5

JEL Classification: F40

DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2025.14\(47\).184-190](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2025.14(47).184-190)

Д.С. Насипайко, доц., канд. екон. наук

В.О. Решетов, доц., канд. екон. наук

О.М. Соколовська, доц., канд. філол. наук

*Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна***Митна справа як ключовий інструмент регулювання міжнародної торгівлі**

Метою цієї статті є всебічне дослідження ролі митної справи у формуванні ефективного механізму регулювання міжнародної торгівлі в умовах сучасних трансформацій, зумовлених глобалізацією, євроінтеграційними прагненнями України, цифровою модернізацією та викликами воєнного часу. У центрі уваги авторського аналізу перебуває митна система як багатофункціональний інструмент державної політики, що поєднує фіскальні, регуляторні, безпекові та адміністративні функції. Обґрунтовано актуальність митної реформи як чинника зміцнення економічної безпеки держави, забезпечення прозорості зовнішньоекономічної діяльності, наповнення бюджету та виконання міжнародних зобов'язань.

У межах дослідження проведено огляд нормативно-правової бази, що регулює митну справу в Україні, а також міжнародних документів, які визначають напрям її гармонізації з європейськими стандартами, зокрема положення Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, Конвенції Кіото, актів Світової організації торгівлі і Всесвітньої митної організації. Проаналізовано функціональні особливості діяльності митних органів, включаючи їхню фіскальну, регуляторну, захисну, безпекову й аналітичну складові. Особлива увага приділена динаміці зовнішньоекономічних показників у 2020–2024 роках, зокрема впливу повномасштабного вторгнення РФ на обсяги експорту, імпорту та митних надходжень.

У результаті дослідження зроблено висновок, що митна справа в сучасній Україні є не лише елементом державного контролю, а й стратегічним ресурсом у боротьбі за економічну стійкість, ефективність торгівлі, залучення інвестицій та інтеграцію до глобальних ринків. Попри суттєві позитивні зрушення, у системі залишаються численні проблеми: надмірна бюрократизація, нестача технічних ресурсів, корупційні ризики та фрагментарна цифровізація. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі ефективності впроваджених змін, розробці моделей адаптації митної системи до умов воєнного та післявоєнного періоду, а також вивченні зарубіжного досвіду митного адміністрування.

митна справа, митна політика, митне регулювання, митні платежі, міжнародна торгівля, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічні відносини

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та євроінтеграційного курсу України митна справа набуває особливої ваги як складова державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Митниця вже давно перестала бути виключно фіскальним органом — натомість вона трансформується у багатофункціональний інструмент економічного регулювання, безпеки, контролю та модернізації. Водночас функціонування митної системи України залишається складним та неоднозначним: з одного боку, є очевидний поступ у напрямку цифровізації, гармонізації з європейськими стандартами, автоматизації процесів; з іншого — існують суттєві проблеми, пов'язані з бюрократизованістю процедур, недостатнім технічним забезпеченням і корупційними ризиками.

Актуальність проблематики зумовлена кількома ключовими чинниками. По-перше, митна система є критично важливою для наповнення державного бюджету, особливо в умовах війни, коли інші джерела доходів істотно скоротились. По-друге, ефективне митне адміністрування прямо впливає на економічну безпеку країни, забезпечуючи захист внутрішнього ринку від контрабанди, недобросовісної конкуренції та

незаконного переміщення товарів. По-третє, гармонізація митного законодавства з нормами ЄС та інтеграція в систему міжнародної торгівлі є стратегічними пріоритетами України, реалізація яких потребує ефективних механізмів митного регулювання. Таким чином, постає потреба оцінки перспектив розвитку митної справи в контексті міжнародної торгівлі, євроінтеграції, цифрової трансформації та загроз, пов'язаних із воєнним станом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростаючу зацікавленість дослідників проблематикою митної справи. Сутність ключових понять і категорій у цій сфері висвітлюється в наукових працях Авер'янова В. Б., Бикова І. О., Бліщук К. М., Борси В. В., Виноградова Г. М., Волковського Є. І., Гребельника О. П., Денисенко С. І., Ємця А. В., Железняк Н. А., Забігайло В. К., Ішук М. А., Ківалова С. В., Коломієць Г. Б., Лепехи М. О., Мазур А. В., Микитенко Т. В., Пашка П. В., Пислиці А. В., Сторожука О. В., Сушкової О. Є., Тімошенко Н. М., Шевчука С. В. та ін. Зокрема, монографія Бикова І. О. присвячена важливій темі, яка потребує пильної уваги як науковців, так і практиків з метою вдосконалення нормативно-правової бази та підвищення результативності реалізації державної митної справи. Запропоновані в дослідженні адміністративно-правові підходи до застосування та тлумачення правових норм є своєчасними й доцільними для розробки нормативно-правових актів у сфері митного права та міжнародної торгівлі [1]. В статті Бліщук К. М. досліджується питання вдосконалення митної політики України в умовах сучасних викликів, з урахуванням європейських орієнтирів розвитку. Розглянуто ключові нормативно-правові акти, що регулюють митні відносини в державі. Здійснено аналіз актуальних проблем і порушень у митній сфері. Обґрунтовано необхідність впровадження цифрових технологій у митні процеси та висвітлено основні переваги їх діджиталізації [2]. У колективній монографії [6] досліджено міжнародні стандарти, що регулюють митну сферу, та визначено провідні тенденції еволюції підходів до митного контролю й оформлення. Представлено рекомендації щодо удосконалення митних процедур в Україні з урахуванням вимог світових норм. Визначено основні принципи та напрями розвитку діяльності спеціалізованих підрозділів митних органів, які відповідають за здійснення контролю та оформлення митних операцій.

Є очевидною недостатність та необхідність продовження досліджень сучасного стану митної справи в Україні, її функціональних можливостей та обмежень. Наукове осмислення цих питань є важливим кроком до створення ефективної, прозорої та безпечної системи митного адміністрування, здатної відповідати викликам сучасності та сприяти зміцненню економічного потенціалу держави.

Постановка завдання. Метою даної статті є всебічне дослідження ролі митної справи у формуванні ефективного механізму регулювання міжнародної торгівлі, з урахуванням сучасних викликів та напрямів реформування.

З огляду на мету статті, можна сформулювати такі завдання дослідження:

- охарактеризувати сутність митної справи як інституційного явища в правовому, економічному та адміністративному аспектах;
- дослідити роль митної служби у забезпеченні економічної безпеки та наповненні державного бюджету, особливо в умовах воєнного стану та політичної нестабільності;
- визначити перспективи розвитку митної політики України в контексті міжнародної торгівлі, інвестиційної привабливості та інтеграції до глобальної економічної системи.

Виклад основного матеріалу. Митна справа охоплює систему заходів державного впливу на переміщення товарів, капіталу, послуг та людей через митний кордон. У законодавстві України митна справа визначається як сукупність методів і

засобів, які забезпечують реалізацію державної митної політики. З правової точки зору, це інститут публічного права, що регулює правовідносини у сфері зовнішньоекономічної діяльності. З економічної точки зору, митна справа є інструментом впливу на платіжний баланс, торговельні потоки, валютний ринок і конкурентоспроможність національної економіки.

На сьогодні євроінтеграційні прагнення України становлять один із ключових напрямів її розвитку та формування зовнішньоекономічної стратегії. У цьому контексті відбуваються зміни в підходах до ведення економічної, соціальної й політичної діяльності, а митна політика виступає вагомим інструментом для забезпечення стабільного функціонування всіх сфер суспільного життя. Саме система митних відносин сприяє посиленню міжнародної взаємодії, розширенню торговельних зв'язків, наповненню державного бюджету через митні надходження та утвердженню позицій України на світовій арені [2].

Серед основних функцій митних органів слід виокремити:

- фінансову — справляння мит, податків і зборів;
- регуляторну — вплив на структуру імпорту та експорту;
- захисну — обмеження ввезення небезпечної, контрабандної або неконкурентної продукції;
- безпекову — протидія незаконному переміщенню товарів, включно зі зброєю, наркотиками, культурними цінностями;
- статистичну — забезпечення достовірної інформації про зовнішню торгівлю.

Через ефективне митне регулювання держава забезпечує захист внутрішнього ринку від контрабанди, нелегального імпорту та експорту, а також від недобросовісної конкуренції. Сучасна митниця — це не лише орган збирання митних платежів, а й важливий інструмент економічної політики, що дозволяє регулювати зовнішньоторговельні потоки, підтримувати стратегічні галузі, а також забезпечувати дотримання міжнародних стандартів і зобов'язань. Особливої ваги діяльність митних органів набуває в умовах воєнного стану або політичної нестабільності, коли зростає потреба у захисті критично важливих ресурсів та інтересів держави.

Таким чином, митна служба є гарантом стабільності державного бюджету, правової прозорості зовнішньоекономічної діяльності та інструментом запобігання економічним загрозам ззовні. Її роль у формуванні безпечного економічного середовища є незамінною для розвитку та збереження суверенітету країни. Митна служба – ключовий бар'єр проти нелегального переміщення товарів, ухилення від оподаткування, фінансових махінацій. Ефективне митне адміністрування дозволяє зменшити корупційні ризики, підвищити прозорість торгівлі та залучити іноземні інвестиції.

Митне регулювання відіграє ключову роль у забезпеченні реалізації зовнішньоекономічної політики держави. Основними інструментами є:

- 1) тарифні: мита, акцизи, збори;
- 2) нетарифні: квоти, ліцензування, технічне регулювання;
- 3) інституційні: угоди про вільну торгівлю, митні союзи, преференційні режими.

Митна політика формується не лише на національному рівні, а й у рамках міжнародних зобов'язань. Серед ключових документів:

- Угода СОТ про сприяння торгівлі (TFA), яка передбачає спрощення та уніфікацію митних процедур;
- Конвенція Кіото (переглянута) — встановлює стандарти митного адміністрування;
- нормативні акти Всесвітньої митної організації (ВМО) — стандартизують форми декларування, обміну інформацією та взаємодії митних служб.

Кожна держава, враховуючи економічні інтереси, розробляє власну митну стратегію. Основні практики:

- диференціація ставок мит залежно від походження товару;
- антидемпінгові мита та компенсаційні заходи;
- електронне декларування та автоматизовані системи управління ризиками.

В умовах цифрової трансформації митниці багатьох країн впроваджують електронні сервіси, мобільні застосунки, штучний інтелект для аналітики ризиків.

На сьогодні митна система України перебуває у стані реформування. Основні проблеми:

- бюрократизація процедур, надмірна кількість документів;
- корупційні ризики при митному оформленні;
- нестача сучасної техніки та аналітичних інструментів.

Попри це, позитивні зрушення також очевидні: оптимізація класифікації товарів, розширення міжнародної співпраці митної служби.

Україна розташована в центрі Європи, що відкриває перед нею широкі перспективи для перетворення на важливий торговельний хаб континенту завдяки своєму транзитному й транспортному потенціалу. Процес гармонізації митного законодавства України з нормами Європейського Союзу здебільшого зосереджується на вдосконаленні вітчизняних стандартів, правил і нормативів, які слугують основою для реалізації та застосування права. Як потужне регіональне економіко-політичне об'єднання, ЄС істотно впливає на формування та розвиток митної політики України [1, с. 10].

У таблиці 1 наведено динаміку основних показників, що характеризують розвиток міжнародної торгівлі та митних платежів.

Таблиця 1 – Динаміка основних показників, що характеризують розвиток міжнародної торгівлі та митних платежів

Рік	Експорт товарів (млрд дол.)	Імпорт товарів (млрд дол.)	Товарообіг (млрд дол.)	Надходження митних платежів до бюджету (млрд грн)
2020	73,3	73,3	146,6	304,6
2021	68,2	73,3	141,5	301,2
2022	12,9	12,95	25,85	300,8
2023	36,19	63,56	99,75	460
2024	41,6	70,7	112,3	471

Джерело. Складено авторами на підставі [3, 5].

Аналізуючи дані таблиці 1, варто коротко окреслити такі ключові моменти. В 2020–2021 роках – активний торговельний рух до війни, митні платежі стабільні, лише трохи скоротилися у відношенні частки в бюджеті. В 2022 році – різкий обвал зовнішньої торгівлі через повномасштабне вторгнення (імпорт знизився на понад 80 %, експорт — на 81 %) при практично незмінному рівні митних надходжень в гривні — наслідок девальвації і запроваджених пільг і звільнень від мит під час війни. В 2023–2024 роках – поступове відновлення торгівлі. За 2023 експорт досяг 36,2 млрд дол., а імпорт — 63,6 млрд дол. При цьому митні платежі в 2023 склали близько 460 млрд грн. У 2024 році експорт–імпорт збільшилися, а загальний річний обсяг митних надходжень склав близько 471 млрд грн.

У період з січня по червень 2025 року до державного бюджету надійшло 318,5 млрд грн у вигляді митних платежів. Це на 13,4% (або на 37,6 млрд грн) більше, ніж у відповідному періоді 2024 року [5].

Україну розглядали як перспективний ринок для продукції з країн ЄС, тоді як українські підприємства очікували отримати переваги від скасування більшості

тарифних бар'єрів на ринку ЄС. Переговори щодо Угоди про асоціацію розпочалися у 2008 році, одним із ключових компонентів якої є зона поглибленої та всеохоплюючої вільної торгівлі (ПВЗВТ). ПВЗВТ передбачає не лише зниження митних зборів, а й масштабну гармонізацію українських норм та стандартів із нормами та стандартами ЄС [8, с. 280].

Запровадження у 2016 році системи «єдиного вікна» та подальший розвиток концепції «електронної митниці» суттєво трансформували умови роботи суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Завдяки цим нововведенням підприємства отримали більше можливостей для самостійного здійснення митних процедур, що, у свою чергу, зменшило потребу в послугах митних посередників. У результаті спостерігається зниження кількості великих платників податків серед користувачів посередницьких послуг, оскільки представники великого бізнесу дедалі частіше залучають власних митних фахівців і набувають статусу авторизованих економічних операторів [4].

Митниця відіграє ключову роль у забезпеченні національної економічної безпеки, оскільки вона є важливим елементом державної системи контролю за переміщенням товарів, капіталів та ресурсів через кордон. Основні зусилля були зосереджені на таких напрямках:

- оптимізація митних процедур щодо ввезення гуманітарної допомоги, зброї, військової техніки, енергетичних ресурсів і товарів критичного імпорту, що сприяло швидшому постачанню необхідних вантажів на територію країни;
- впровадження тимчасових обмежень і заборон на експорт окремих товарів стратегічного значення з метою задоволення внутрішніх потреб держави;
- розширення співпраці з митними органами країн Європейського Союзу та Великої Британії для ефективної боротьби з обхідними схемами санкцій і контрабандними потоками з боку росії [7].

Вже сьогодні:

- Україна адаптує положення Митного кодексу ЄС;
- відбувається приєднання до Конвенції про спільний транзит;
- зростає роль електронної системи обміну даними з митними органами ЄС.

Україна активно впроваджує IT-рішення в митному адмініструванні:

- електронне декларування стало обов'язковим для більшості операцій;
- впроваджується система автоматизованого аналізу ризиків;
- створюється інформаційна інфраструктура «митниця без паперу»;
- застосування штучного інтелекту, аналізу великих масивів даних (Big Data), блокчейн-технологій — перспективні напрями для прозорого та ефективного контролю.

Висновки та перспективи досліджень. Проведене дослідження засвідчує, що митна справа відіграє ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави, формуванні ефективної зовнішньоекономічної політики та реалізації євроінтеграційного курсу України. Вона трансформувалася з фіскального інструмента у комплексну систему регуляторного, безпекового та аналітичного характеру, яка охоплює як національні, так і міжнародні аспекти торгівлі. Особливої ваги митна система набуває в умовах воєнного стану, коли важливою є мобілізація бюджетних ресурсів, протидія контрабанді та збереження торговельної стабільності в умовах кризи.

Попри позитивні зрушення у сфері цифровізації, автоматизації процедур та наближення до європейських стандартів, українська митна система все ще стикається з низкою викликів. До них належать високий рівень бюрократизації, недосконалість технічного оснащення, а також поширеність корупційних ризиків. Розв'язання цих

проблем вимагає системного підходу, вдосконалення законодавчої бази, модернізації інфраструктури та розвитку людського капіталу у митних органах.

У перспективі надзвичайно важливим є подальше дослідження можливостей гармонізації митної політики України з нормативною базою Європейського Союзу, зокрема через впровадження стандартів Конвенції Кіото, положень Угоди про асоціацію та механізмів спільного транзиту. Також перспективними напрямками є розвиток електронного декларування, впровадження штучного інтелекту для аналітики ризиків, використання блокчейн-технологій для посилення прозорості, а також створення повноцінної інфраструктури «митниці без паперу».

Отже, митна реформа має розглядатися не лише як адміністративне оновлення, а як стратегічний інструмент державної політики. Вона повинна сприяти економічному зростанню, інтеграції України у світові ринки, підвищенню інвестиційної привабливості та зміцненню державного суверенітету.

Подальші наукові розвідки мають бути зосереджені на аналізі міжнародного досвіду митного регулювання, вивченні ефективності впроваджених змін в українських реаліях та розробці моделей для адаптації митної системи до викликів воєнного і повоєнного періодів.

Список літератури

1. Биков І.О. Українська митниця та стандарти ЄС (адміністративно-правове дослідження) : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 224 с.
2. Бліщук К. Європейські вектори вдосконалення митної політики в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-30>.
3. Зовнішня торгівля України товарами за 2023 рік : Експрес-випуск. *Державна служба статистики України*. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2024/02/04.pdf?utm_source (дата звернення : 29.07.2025).
4. Коломієць Г.Б., Волковський С.І., Пислиця А.В. Ефективність митного посередництва: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-63> (дата звернення : 31.07.2025).
5. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення : 30.07.2025).
6. Розвиток митної політики України в контексті реалізації економічної функції держави : монографія / О.П. Гребельник, П.В. Пашко, С.В. Шевчук [та ін.] ; за ред. д.е.н., професора О.П. Гребельника. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. 266 с.
7. Тімошенко Н., Дідик О., Смоляр Л. Митна політика України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-56> (дата звернення : 05.08.2025).
8. Geo-economic role of Ukraine's Foreign Trade and Mechanism of its Implementation in the Conditions of European Integration. Monograph / Mytsenko I.M., Babets I.H., Mytsenko V.I., Sokolovska O.M. Kropyvnytskyi, CUNTU, Polygraph-Service, 2025. 336 p.

References

1. Bykov, I.O. (2023). *Ukrainian Customs and EU Standards (Administrative and Legal Research)*. Odesa: Yurydyka [in Ukrainian].
2. Blishchuk, K. (2023) European vectors of improving customs policy in Ukraine. *Ekonomika ta suspilstvo*, 48. [in Ukrainian] <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-30>.
3. *Ukraine's foreign trade in goods for 2023*. Ekspres-vypusk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2024/02/04.pdf?utm_source [in Ukrainian].
4. Kolomiets, H. B., Volkovskiy, Ye. I., Pyslytsia, A. V. (2024). Efficiency of customs brokerage: modern challenges and development prospects. *Ekonomika ta suspilstvo*, 65. [in Ukrainian] <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-63>.

5. Official website of the State Customs Service of Ukraine. <https://customs.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. Hrebelnyk, O. P., Pashko, P. V., Shevchuk, S. V. et al. (2021). *Development of the Customs Policy of Ukraine in the Context of Realization of the Economic Function of the State*. Irpin: Universytet DFS Ukrainy [in Ukrainian].
7. Timoshenko, N., Didyk, O., Smolnar, L. (2024). Customs policy of Ukraine under martial law. *Ekonomika ta suspilstvo*, 61. [in Ukrainian] <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-56>.
8. Mytsenko, I.M., Babets, I.H., Mytsenko, V.I., Sokolovska, O.M. (2025). *Geo-economic role of Ukraine's Foreign Trade and Mechanism of its Implementation in the Conditions of European Integration*. Kropyvnytskyi: Polygraph-Service [in English].

Daria Nasypaiko, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Valerii Reshetov, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)

Olena Sokolovska, Associate Professor, PhD in Philology (Candidate of Philological Sciences)

Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Customs as a Key Instrument for Regulating International Trade

The purpose of this article is a comprehensive study of the role of customs in the formation of an effective mechanism for regulating international trade in the context of modern transformations caused by globalization, Ukraine's European integration aspirations, digital modernization, and the challenges of wartime. The focus of the authors' analysis is on the customs system as a multifunctional instrument of state policy, combining fiscal, regulatory, security, and administrative functions. The relevance of customs reform is substantiated as a crucial factor in strengthening the state's economic security, ensuring transparency in foreign economic activity, increasing budget revenues, and fulfilling international obligations.

The study reviewed the regulatory framework governing customs in Ukraine, as well as international documents that determine the direction of its harmonization with European standards, in particular the provisions of the Association Agreement with the European Union, the Kyoto Convention, acts of the World Trade Organization and the World Customs Organization. The functional specifics of customs authorities' operations are analyzed, including their fiscal, regulatory, protective, security, and analytical roles. Special attention is given to the dynamics of foreign economic indicators from 2020 to 2024, especially the impact of the full-scale invasion by the Russian Federation on export and import volumes and customs revenues.

As a result of the study, it is concluded that customs affairs in modern Ukraine represent not only an element of state control but also a strategic resource in the pursuit of economic resilience, trade efficiency, investment attraction, and integration into global markets. Despite significant positive developments, numerous challenges remain within the system, including excessive bureaucratization, a shortage of technical resources, corruption risks, and fragmented digitalization. Future research prospects include an in-depth assessment of the effectiveness of implemented reforms, the development of models to adapt the customs system to wartime and post-war conditions, as well as the exploration of international best practices in customs administration.

customs affairs, customs policy, customs regulation, customs payments, international trade, foreign economic activity, foreign economic relations

Одержано (Received) 07.08.2025

Прорецензовано (Reviewed) 25.08.2025
Прийнято до друку (Approved) 23.12.2025